MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

11032 ORSATTI, Paola. Nationalistic distortions and modern nationalisms. *Iranian Studies*, 48 iv (2015) pp. 611-627. Review article of *On the modern politicization of the Persian poet Nezāmi Ganjavi*, by Siavash Lornejad and Ali Doostzadeh (Yerevan, 2012).

Nizami-i Genevi
140524

12 Subat 2017

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Nizami-yi Ganc
140524

11027 KARAMI, Mohammadhussein. Alchemy of love: one of Nezami's universal messages. *International Journal of Humanities of the Islamic Republic of Iran*, 21 ii (2014) pp. 45-63. Abstract(s): Persian.

12 Subat 2017

12 Subat 2017

11009 AHANGARI, Fereshteh. Superstition in the works of Nizami Ganjavi: a phenomeno-semiotic analysis. *International Journal of Language Studies*, 9 iv (2015) pp. 81-90.

Nizami-yi Gencevi
140524

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

NİZÂMÎ-i GENCEVÎ

Brend, Barbara; Nizami, Nizam al-Din Ilyas b. Yusuf; Nizami Ganjavi, Ilyas b. Yusuf
A 14th-century Khamseh of Nizami from western Iran with early Ottoman illustrations .-- 2001 : Islamic Art, vol. 5 pp. 133-166, (2001)

Painting - book illustration & albums | Portraiture | Iconography | Timurids | Iran - 15th century

Titley, Norah M. ; Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf
A 14th-century Nizāmī manuscript in Tehran .-- 1972 : Kunst des Orients, vol. 8 i-ii pp. 120-125, (1972)

Titley, Norah; Nizami, Nizam al-Din Ilyas b. Yusuf; Nizami Ganjavi, Ilyas b. Yusuf
A 15th century Khamseh of Nizami .-- 1971 ISSN: 0030-5278 : Oriental Art, vol. 17 iii pp. 239-244, (1971)

Manuscripts | Painting - book illustration & albums | Ottoman Empire - 15th century | Ottoman Empire - 16th century | Ottoman Empire - 18th century

Titley, Norah; Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf
A 15th century Khamseh of Nizāmī .-- 1971 ISSN: 0030-5278 : Oriental Art, vol. 17 iii pp. 239-244, (1971)

Clinton, Jerome W.
A comparison of Nizami's Layli and Majnun and Shakespeare's Romeo and Juliet .-- Africa World Press, Trenton, 1986 : The poetry of Nizami Ganjavi: knowledge, love, and rhetoric
Edit. Kamran Talattof and Jerome W. Clinton , pp. 15-27,
; Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf; Shakespeare, William

Habibi, A. H.
A fine collection of art and literature: the Saba of Jami and the Khamsa of Nizami and Amir Khusraw (in the National Archives, Kabul) .-- 1980 : Afghanistan Quarterly, vol. 33 ii pp. 21-26, (1980)

Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf; Amīr Khusraw Dihlawī; Jāmī, Nūr al-Dīn 'Abd al-Rahmān

Titley, Norah; Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf
A fourteenth-century Khamseh of Nizāmī .-- 1971 : British Museum Quarterly, vol. 36 i-ii pp. 8-11, (1971)

Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf

A key to the treasure of the Hakīm: artistic and humanistic aspects of Nizāmī Ganjavī's Khamsa .-- Kluwer Law International, The Hague, 2000 :
Edit. Johann-Christoph Bürgel and Christine van Ruymbeke

Bürgel, Johann Christoph; Ruymbeke, Christine van
A key to the treasure of the Hakim: artistic and humanistic aspects of Nizami Ganjavi's Khamsa, Edit. Johann-Christoph Bürgel and Christine van Ruymbeke .-- Leiden University Press, Leiden, 2011 :

Nizami, Nizam al-Din Ilyas b. Yusuf; Nizami Ganjavi, Ilyas b. Yusuf

Titley, N. M.
A Khamsa of Nizāmī dated Herat, 1421 .-- 1978 : British Library Journal, vol. 4 pp. 161-186, (1978)

Persian literature: classical | Painting - book illustration & albumsManuscripts - in Persian | Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf

Ådahl, Karin
A Khamsa of Nizami of 1439: origin of the miniatures - a presentation and analysis .-- Almqvist & Wiksell, Uppsala, 1981 :

Persian literature: classical | Painting - book illustration & albumsManuscripts - in Persian | Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf

Robinson, B. W.
A lost Persian miniature .-- 1966 : Victoria and Albert Museum Bulletin, vol. 2 ii pp. 55-63, (1966)

Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf; Rizā-'i 'Abbāsī Agha

Seyed-Gohrab, A. A.
A mystical reading of Nizāmī's use of nature in the Haft Paykar / Asghar Seyed-Gohrab .-- Arabian Publishing, London, 2003 : A key to the treasure of the Hakīm: artistic and humanistic aspects of Nizāmī Ganjavī's Khamsa
Edit. Johann-Christoph Bürgel and Christine van Ruymbeke , pp. 181-193,
Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA CEZEN DÖKÜMAN

D1531

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi İslâm Araştırmaları Merkezi

Nigami 140524

03 Ağustos 2017

F. Richard

CNRS-UMR 7528 «Mondes iranien et Indiens», France
E-mail: richardfrancis0@gmail.com

UN *MAKHZAN AL-ASRĀR* DE NIẒĀMĪ DE LA BIBLIOTHEQUE NATIONALE DE FRANCE AYANT APPARTENU A MIKHAÏL SIMONITSCH FILS DE L'AMBASSADEUR DE RUSSIE A TEHERAN

Abstract. Le manuscrit Supplément persan 985 de la BnF est un *Makhzan al-asrār* de Niẓāmī dont l'histoire est complexe. Copié à Bukhārā en 944/1538 par Mīr ʿAlī Kātib dans l'atelier du sulṭān, dirigé par Sulṭān Mīrak Munshī, il reçut deux illustrations, vers 952/1545–6, qui sont signées de Maḥmūd Mudhahhib. Ces peintures ont été retouchées en Inde par des artistes proches de l'atelier impérial de Jahāngīr, Muḥammad et Muḥsin. Sans doute auparavant, au début du XVIIème siècle, lors d'un passage en Iran, on lui avait ajouté une double page peinte initiale dans le style de Riẓā ʿAbbāsī. Le volume, qui se trouvait alors en Inde, fut rapporté en Iran après le sac de Delhi et appartint à Mahdī Khān Astarābādī, collectionneur fameux. En 1836 ou 1837 le prince Ardashīr Mīrzā en fit cadeau au fils de l'ambassadeur du tsar, le comte Simonich. En 1868, un an après l'Exposition universelle de Paris où l'art persan fut découvert par le public, la Bibliothèque impériale de France fit l'acquisition de ce manuscrit exceptionnel.

Keywords: Niẓāmī, Maḥmūd Mudhahhib, Simonich (Ivan O.), Riẓā ʿAbbāsī (école), Bukhārā (école), Jahāngīr (atelier), Mīr ʿAlī (calligraphe), peinture persane, manuscrit composite

L'école de Bukhārā du milieu du X/XVIème siècle est l'une des écoles d'illustration des manuscrits persans les plus brillantes et fécondes. Héritière de la très fameuse école timouride de Harāt de la fin du siècle précédent, elle a vu éclore un style très spécifique qui s'est développé grâce à un mécénat actif, du à l'intérêt tout particulier porté à l'art du livre par la dynastie des Shaybānides, rivale des Ṣafavides d'Iran. Les princes Shaybānides firent venir à leur cour des artistes de premier plan, calligraphes, enlumineurs et peintres. Leur intérêt pour les manuscrits illustrés va de pair avec leur attachement au soufisme de tradition Naqshbandī, ce que souligne le choix des images mises en relation avec la poésie.

Plusieurs bibliothèques se partagent aujourd'hui l'héritage des collections princières Shaybānides. Une grande partie d'entre ces collections passèrent en Inde vers 1600 et formèrent une partie notable de la bibliothèque des Grands Moghols, bibliothèque qui se trouva dispersée aux XVIIIème et XIXème siècle. Certains manuscrits majeurs de l'école shaybānide de Bukhārā sont aujourd'hui conservés à Paris, à la Bibliothèque nationale de France (BnF).

L'un de ces manuscrits de Paris, passé entre différentes mains, nous paraît mériter que l'on s'attarde sur son histoire mouvementée. Ce volume porte aujourd'hui la cote Supplément persan 985 [1] et est une copie du premier des cinq poèmes de Niẓāmī, le *Makhzan al-asrār* («Le Trésor des secrets»). Mesurant 195×295 mm et couvert d'une reliure à grand décor qui paraît postérieure à la copie, c'est un très bel exemple de l'art du livre à la cour des Shaybānides de Bukhārā (*figs. 1—2*). Il avait, à ce titre, attiré l'attention d'Oleg Akimushkin [2]. Ce manuscrit à l'histoire complexe a subi plusieurs transformations et, ce qui est assez exceptionnel, porte la marque des choix esthétiques de ses possesseurs successifs.

Le texte du *Makhzan al-asrār* occupe les folios 2b à 82 de Supplément persan 985. La calligraphie, en *nasta'līq* très soigné, est réalisée sur deux colonnes de 14 lignes à la page; les titres sont écrits en blanc, également en *nasta'līq* (*fig. 3*). La surface d'écriture est de 67×145 mm, tandis les réclames (signatures) ont été, peut-être à une date plus tardive, récrites dans les marges. Selon le colophon du fol. 82 (?), la copie du poème a été terminée à Bukhārā (*dār al-salṭana-yi* Bukhārā) par Mīr ʿAlī al-Kātib, et réalisée sous la direction de Sulṭān Mīrak Kitābdār. Elle a été achevée à la fin de Dhū al-hijja 944, c'est-à-dire à la fin de mai 1538 (*fig. 4*).

Cette mention explicite du rôle joué par Mawlānā Sulṭān Mīrak Munshī, après 9441538, dans l'atelier des

140524		DİA

NİZÂMÎ-i GENCEVÎ

Madde Yayınlandıktan Sonra Gelen Doküman **21.08.2017**

Al-hikam al-Islāmīya. Sources de sagesse islamique: Ali Ibn Abi Talib, Avicébron, les 1001 Nuits, Mahomet, Nisâmî, proverbes arabes . . . .-- Weber, Geneva, 1979 :
Editor: Pechota, C.; Hettinger, E.
'Alī b. Abī Tālib, Imām ; Ibn Gabirol; Avicebron; Shelomoh ibn Gabirol; Muhammad, the Prophet ; Nizāmī, Nizām al-Dīn Ilyās b. Yūsuf; Nizāmī Ganjavī, Ilyās b. Yūsuf

منابع

اته، هرمان، *تاریخ ادبیات ایران*، ترجمهٔ صادق رضازاده شفق، تهران، ۱۳۵۶.
اقبال آشتیانی، عباس، «شاهد صادق»، *یادگار*، ش۴-۱۰، تهران، ۱۳۲۴.
اوحدی بلیانی، تقی‌الدین محمد، *عرفات العاشقین*، به کوشش ذبیح الله صاحبکاری و آمنه فخر احمد، تهران، ۱۳۸۹.
پیشگاهی، ریحانه، «میرزا محمد صادق مینای آزادانی اصفهانی»، *فرهنگ اصفهان*، ش۳۷ و ۳۸، تهران، ۱۳۸۶.
راشدی، حسام‌الدین، «میرزا محمدصادق مینا اصفهانی»، *پارس*، شمارهٔ خصوصی جشن فرخنده تاجگذاری اعلیحضرتین، انجمن روابط فرهنگی پاکستان و ایران، کراچی، ۱۹۶۷م.
شفیق اورنگ‌آبادی، لچهمی نرائن، *شام غریبان*، به کوشش محمد اکبرالدین صدیقی، کراچی، ۱۹۷۷م.
شهریار نقوی، حیدر، «میرزا محمد صادق مینا اصفهانی»، *ارمغان*، دورهٔ ۴۱، ش۹، تهران، ۱۳۵۱.
صادق صالح اصفهانی، *شاهد صادق*، نسخهٔ خطی ش۹۵۷۵ کتابخانهٔ دانشگاه تهران، ۱۲۴۴ق.
ـــــــ ، نسخهٔ خطی کتابخانهٔ دانشگاه میشیگان، ۱۲۹۷ق.
ـــــــ ، نسخهٔ خطی شمارهٔ ۵۰۲۸ کتابخانهٔ مجلس، ۱۲۶۹ق.
ـــــــ ، نسخهٔ خطی شمارهٔ ۷۷۰ کتابخانهٔ مجلس، ۱۳۱۴ق.
ـــــــ ، به کوشش سید امیرحسن عابدی، علیگره، انتشارات انستیتوی تحقیقات فارسی، ۲۰۰۷م.
صفا، ذبیح الله، *تاریخ ادبیات در ایران*، انتشارات فردوس، تهران، ۱۳۸۹.
کیا، صادق، *مثل‌های فارسی از کتاب شاهد صادق*، انتشارات ادارهٔ فرهنگ عامه، تهران، ۱۳۵۶.
محدث، میر هاشم، *خاتمهٔ شاهد صادق*، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، تهران، ۱۳۷۷.
نصرآبادی، محمد طاهر، *تذکرهٔ نصرآبادی*، به کوشش احمد مدقّق یزدی، یزد، ۱۳۷۸.
نوایی، عبدالحسین و میرهاشم محدث، *فهرس التواریخ*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، تهران، ۱۳۷۳.
Storey, C. A., *Persian Literature: A Bio-Bibliographical survey*, London, 1970-1994.

MADDE YAYINLANDIKTAN SONRA TELİF HAKKI

12 Ocak 2018

Sibh-i Karre, sy. 2, 1393 (H.Ş.)/2014 Tahran, s. 287-304.

D 4168

Türkiye Diyanet Vakfı Kütüphanesi

Nizami-yi Ganjavi
140426
Emir Hüsrev-i Dihlevi
050787

بررسی تطبیقی مجنون و لیلی امیرخسرو دهلوی و لیلی و مجنون نظامی گنجوی

نیلوفر محمدی*

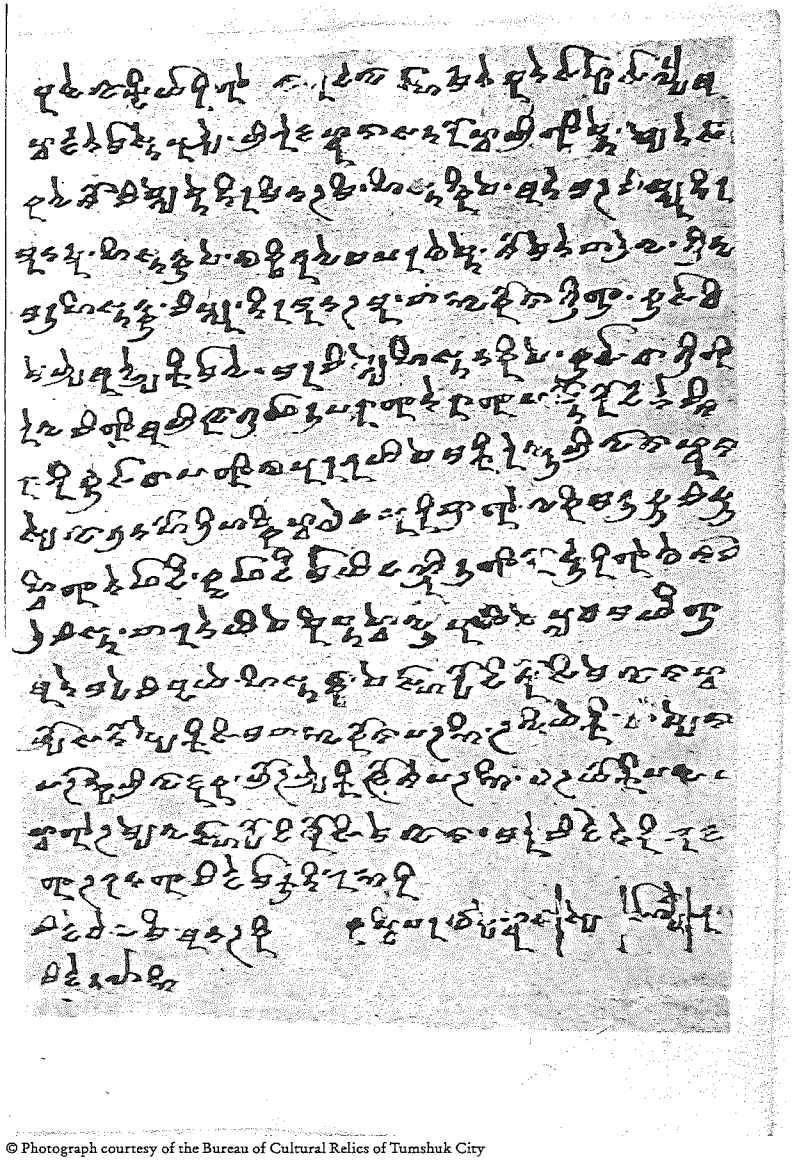
چکیده

یکی از گسترده‌ترین عرصه‌های زبان فارسی گسترهٔ ادبیات غنایی است و از این میان سهم داستان‌های عاشقانه از گونه‌های دیگر بیشتر است. هدف از این پژوهش مقایسهٔ دو داستان عاشقانهٔ قهرمان‌محور زبان فارسی است: یکی از شاعری ایرانی؛ یعنی نظامی گنجوی و دیگری شاعری که متعلّق به سرزمین هند همسایهٔ فرهنگی و همیشگی ایران است؛ یعنی امیرخسرو دهلوی، همان کسی که به لحاظ استعمال بسیار دلنشین و فاخر زبان فارسی به «طوطی هند» ملقّب شده است. نگارنده کوشیده با بررسی دو منظومهٔ *لیلی و مجنون* نظامی و *مجنون و لیلی* امیرخسرو دهلوی، به اشتراکات زبانی و معنایی این دو منظومه بپردازد و میزان اثرپذیری امیرخسرو را از نظامی نشان دهد.

کلیدواژه‌ها: نظامی گنجوی، امیر خسرو دهلوی، گونهٔ شعری، ساختارگرایی، اثرپذیری.

*. استادیار زبان و ادبیات فارسی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد فلاورجان، اصفهان.

Zur Lichten Heimat Studien zu Manichaeismus, Iranistik und Zentralasienkunde im Gedenken an Werner Sundermann, herausgeben, Alberto Cantera, Maria Macuch, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag 2017. **İSAM DN. 260139.**

© Photograph courtesy of the Bureau of Cultural Relics of Tumshuk City

Fig. 7: TUMXUQ 004

12 Ocak 2018
MADDE YAYINLANDIKTAN

Nizami-yi Ganjavi 140524

The Order of Climes in Nezāmi's *Haft peykar*

Paola Orsatti, Rome

In a passage from the poem *Haft peykar* devoted to the praises of the dedicatee, the Atābek ʿAlā al-Din Mohammad b. Aq-Sonqor Korp (or Korpah) Arslān of the Ahmadili dynasty, ruler of Marāghe in Azerbaijan (r. before 1188–1207),[1] Nezāmi says:

همه عالم تن‌اند و ایران دل / نیست گوینده زین قیاس خجل
چونکه ایران دل زمین باشد / دل به از تن بود یقین باشد
زان ولایت که سروران دارند / بهترین جای بهتران دارند
دل تویی وین مثل حکایت توست / که دل مملکت ولایت توست

[24] *hame ʿālam tan-and o Irān del / nist guyande z-in qiyās xejel*
[25] *čun-ke Irān del-e zamin bāšad / del beh az tan bovad yaqin bāšad*
[26] *z-ān velāyat ke sarvarān dārand / behtarin jāy behtarān dārand*
[27] *del to-yi v-in masal hekāyat-e to-st / ke del-e mamlekat velāyat-e to-st*

[24] "The entire world is the body, and Iran is the heart; the poet does not feel ashamed for this comparison.
[25] As Iran is the heart of the earth, that the heart is better than the body is certain.
[26] Of that territory which the leaders possess, those (among them) who are the best, rule over the best place.
[27] You are the heart, and this comparison (*masal*, also 'proverbial saying') refers to you. Indeed the heart of the country is your territory."[2]

In this passage the poet refers to the traditional Iranian concept of the world: the world is divided into seven countries *(kešvar)* with Iran – the best country – in the middle, as is the heart in the body. Though some Medieval Persian authors – and Nezāmi among them –sometimes used the term of Greek origin *eqlim* "clime" as an equivalent of *kešvar*, the Hellenistic-Ptolemaic concept of clime implies an idea of the world different from the Iranian one: it refers to a division into seven climatic zones parallel to the Equator, with each climatic belt including – from west to east – different towns and countries.[3] In his poem *Haft peykar* Nezāmi – though occasionally also using the term *eqlim* – mainly refers to the Iranian concept.

483 – 490

1 See Luther 1987, p. 900.
2 Nezāmi *apud* Sarvatiyān 1389, ch. 6, ll. 24–27.
3 See Miquel 1971.

3274 CAIOZZO, Anna. Des femmes, des héros et des peintres: la fabrique du héros dans les manuscrits enluminés de la *Khamsa* de Nizāmī. *Journal Asiatique*, 303 ii (2015) pp. 247-258. Focusing on the miniatures' symbology. Abstract(s): English.

Nizami-i Gencevi

140524

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

30 Nisan 2019

470 RICHARD, F. Un *Makhzan al-asrār* de Niẓāmī de la Bibliothèque Nationale de France ayant appartenu a Mihkaïl Simonitsch fils de l'ambassadeur de Russie à Téhéran. *Manuscripta Orientalia*, 22 ii (2016) pp. 56-68. Copied in Bukhara in 1538, illustrated in 1545-6. Acquired by BnF im 1868.

Nizami-yi Ganja, 140824

30 Nisan 2019

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

Tarih-i İlm ve San'at ve Ebzâr-ı İlmi der İran: (ez Karn-i Çeharum ta Sizdehum hk): Mecmua-i Makalat-ı Devvumin Hemayiş-i Beyne'l-Mileli Tarih-i İlm der İran (17-19 Hardad 1377)

SCIENCES, TECHNIQUES ET INSTRUMENTS DANS LE MONDE IRANIEN (X^e - XIXe SIÈCLE)

Études réunies et présentées
par
N. POURJAVADY et Ž. VESEL

Actes du colloque tenu à
l'Université de Téhéran
(7-9 juin 1998)

02 Kasım 2018

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

PRESSES UNIVERSITAIRES D'IRAN

INSTITUT FRANÇAIS DE RECHERCHE EN IRAN

TÉHÉRAN 2004

Nizami-i Ganevi
140524

Yves PORTER

LE QUATRIÈME CHAPITRE DU *JAVĀHER-NĀME-YE NEẒĀMĪ*

Voici quelques années, le grand savant iranien Iraj Afshar présentait, dans un article bref mais fondamental, le texte d'un traité de minéralogie d'auteur anonyme, mais portant la date de 592/1196 [1]. I. Afshar remarquait que deux grands traités de minéralogie postérieurs montraient une influence évidente de ce texte plus ancien. L'un de ces textes postérieurs est le célèbre traité de Abū al-Qāsem Kāšānī, *'Arāyes al-javāher wa nafāyes al-aṭāyeb*, rédigé vers 1300. Ce texte est bien connu des historiens de la céramique car il présente en conclusion un petit traité technique sur l'art de la céramique émaillée. Ce traité semblait être jusqu'à présent le seul connu sur cette technique pour l'ensemble du monde musulman.

Pour sa comparaison entre les textes que l'on vient de citer, I. Afshar ne disposait que d'une copie abîmée du *Javāher-nāme-ye Neẓāmī*. Or, lors d'un récent séjour à Tashkent, j'ai eu l'occasion de découvrir une copie plus complète de ce texte, où figure notamment un chapitre sur les « émaux » (*mīnā*) et les techniques du lustre métallique (*talāvīḥ*). Plusieurs recettes de glaçures pour la céramique sont fournies dans ce texte, qui en font ainsi le plus ancien traité persan connu à ce jour abordant les techniques de céramique.

Après avoir analysé le contenu de ce chapitre, et notamment les recettes de glaçures, plusieurs problèmes apparaissent : tout d'abord, la compréhension des processus techniques décrits n'est pas toujours aisée. Ensuite, on peut se demander d'où l'auteur tire ses renseignements. Sont-ils de première main ? Cela paraîtrait curieux lorsque l'on constate que les techniques du lustre métallique décrites dans ce texte ne semblent jamais avoir été utilisées dans le Khorasan, région dominée par les Ḫʷārazm-šāh-*s*. S'agit-il alors d'une simple compilation, d'une traduction de l'arabe, ou d'une commande émanant du mécène à qui l'ouvrage est dédié, le vizir du Ḫʷārazm-šāh 'Alā al-Dīn Tekeš ?

En tout état de cause, et même si l'origine et la finalité de ce texte demeurent obscures, il n'en demeure pas moins que sa mise au jour constitue un événement important dans le domaine de l'histoire des sciences et des techniques, et en particulier de la céramique. Son étude apporte en effet de nombreux renseignements inédits sur l'histoire matérielle et les recherches technologiques de l'Iran médiéval.

361-378

1. Ī. Afšār, « Jowhar-nāme-ye Neẓāmī », *Yaġmā*, XXIV n°1, Téhéran, 1350/1971, pp. 35-42.

01 Haziran 2019 Nizâmî-i Gencevî 140524 MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

۳۴۲۹ - 3433

نظامیِ گنجَوی

ابومحمد الیاس‌بن یوسف، ملقب به «جمال‌الدین» و معروف به «حکیم نظامی گنجوی»، شاعر و اندیشمند بزرگ ایرانی در قرن ششم هجری قمری است.

دربارهٔ تاریخ تولد او میان مؤرخان اختلاف است؛ تولد او را ۵۲۰ و ۵۳۰ق ذکر کرده‌اند.

دولتشاه سمرقندی تبارِ پدری نظامی را به شهر قم نسبت داده است. بنابر بیتی از سروده‌های نظامی، در دیباچه‌اش بر لیلی و مجنون، گویا مادرش کُردی از طایفه‌ای سرشناس بوده است (صفا، ج ۲، ص ۷۹۹؛ اثرآفرینان، ذیل مدخل).

نظامی حدود ۵۳۵ق در گنجه، در خاک اران، واقع در کنار رود ارس تا رود کر، می‌زیست (زرین‌کوب، پیر گنجه، ص ۱۴). در آن دوره مشرق‌زمین از نظر دستاوردهای علمی و فرهنگی سرآمد بود.

نظامی در جوانی، زبان‌های عربی، فارسی، پهلوی و به احتمال قوی یونانی، و نیز علوم رایج آن روزگار را فراگرفت (دایرةالمعارف فارسی، ذیل مدخل). وی منابع سریانی، عربی و یونانی را مطالعه کرده و بر ظرایف میراث ادبی رودکی، فردوسی، دقیقی، فخرالدین اسعد گرگانی و سایر شاعران متقدم اشراف یافته و همچنین آثار فارابی، ابن‌سینا، بیرونی، ارسطو، و افلاطون را خوانده و آموخته بود (دانشنامهٔ ادب فارسی، ذیل مدخل).

لابه‌لای آثار نظامی، دربارهٔ برخی مقاطع زندگی وی، پدر، مادر، دایی و کسانی دیگر از اعضای خانواده‌اش به آگاهی‌هایی دست می‌یابیم (همان‌جا).

نظامی در عنفوان جوانی سرودن شعر را آغاز کرد و، به اعتبار آثار تغزلی‌اش، توجه هم‌روزگارانش را به خود جلب کرد. پادشاهان بسیاری برآن شدند که او را به دربار خود فراخوانند و پیشکش‌های گران‌بهایی به او دهند، اما نظامی سرسختانه در برابر این خواستهٔ پادشاهان ایستادگی کرد. او تا پایان عمر از زادگاهش، گنجه، خارج نشد (صفا، همان، ص ۸۰۰؛ نفیسی، ج ۱، ص ۱۰۴). حدود ۵۶۲ق حاکم دربند، به نشانهٔ حرمت‌نهادن به هنر شاعر، کنیزی به نام آفاق (آپیاق) را برایش به ارمغان گسیل داشت. نظامی این زیباروی قبچاقی را به همسری برگزید. آن دو صاحب پسری به نام محمد شدند، اما سعادت خانوادگی نظامی دیری نپایید و آفاق در جوانی از دنیا رفت. یاد آفاق، تا وقتی نظامی زنده بود، در خاطرش جاودانه ماند. شاعر در شعرهایش همواره از عشق نخستین خود یاد کرده و حتی هنگام آفرینش شخصیت شیرین، در منظومهٔ خسرو و شیرین، گویا همسر محبوبش را درنظر داشته است (نفیسی، همان‌جا؛ ثروتیان، ص ۱۷). او یگانه فرزندش، محمد، را نیز بسیار دوست داشت و در آثار خود چندین‌بار به او اشاره کرده و او را اندرز داده است (زرین‌کوب، باکاروان حله، ص ۲۰۱).

دربارهٔ تاریخ درگذشت نظامی روایت‌های گوناگونی در دست است؛ این تاریخ را ۶۰۲، ۶۰۳، و ۶۱۴ق آورده‌اند. نظامی در گنجه درگذشت و مدفن وی تا اواسط عهد قاجار باقی بود و بعد از آن، رو به ویرانی نهاد؛ تا آنکه به همت دولت محلی آذربایجان شوروی مرمت شد (نفیسی، همان‌جا؛ صفا، همان، ص ۸۰۱).

نظامی سُنی‌مذهب بود، اما نه تنگ‌نظر. عارف بود، ولی نه تندرو. در ستایش شراب می‌سرود، اما می‌گفت که هرگز لب به شراب نزده است. مانند بسیاری از سرایندگان عارفِ زمانِ خود، در زمینهٔ نسبی‌بودن همهٔ دین‌ها رندانه تا مرز کفرگویی پیش می‌رفت (شهابی، ص ۴۲).

محمد جهان‌پهلوان ایلدگز، فرمانروای آذربایجان، سرودن منظومه‌ای را از نظامی خواستار شد.

حمد رضا شمس اردکانی ve dğr.; تقویم تاریخ فرهنگ و تمدن اسلام و ایران، (جلد دوم) تهران: نشارات امیر کبیر، ۱۳۹۱ İSAM DN. 260936

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Hatife 080854
Nizami 140524
Hüsrev ve Şirin 086676

17 Kasım 2016 D3632

Türkiye Diyanet Vakfı
Kütüphanesi
İslâm Araştırmaları Merkezi

بررسی *شیرین و خسرو* هاتفی در مقایسه با *خسرو و شیرین* نظامی

مرضیه راغبیان[1]
دکتر احمد امین[2]

چکیده

منظومهٔ *خسرو و شیرین*، یکی از پنج گنج نظامی است که شاعران توانمند بسیاری پس از او، کوشیده‌اند به نظیره‌پردازی این اثر بپردازند. مولانا عبدالله هاتفی خرجردی، از شاعرانِ اواخر دوره تیموری و اوایل عصر صفوی، از توانمندترین نظیره‌پردازان و مقلدان نظامی است که *شیرین و خسرواش* را به تقلید از *خسرو و شیرین* نظامی، سروده است. این اثر، در بین سایر *شیرین و خسروهای* سروده شده پس از نظامی، شباهت زیادی به *خسرو و شیرین* نظامی دارد. همچنین هاتفی را در مقایسه با سایر مقلدان نظامی، باید از جمله شاعران توانمند به شمار آورد و اثرش را از برترین خسرو و شیرین‌های سروده شده در ادب پارسی شمرد. تاکنون مقالات و بررسی‌های زیادی در مورد *خسرو و شیرین* نظامی و برخی از نظیره‌پردازان او صورت گرفته است و اغلب، این آثار را از نظر عناصر داستان بررسی کرده‌اند، اما به *شیرین و خسرو* هاتفی، کمتر توجه شده است. در این مقاله، افزون بر بررسی روند داستان، با در نظر گرفتن تمام رخدادها و مقایسهٔ روایت دو شاعر از این نظر، به شخصیت‌های اصلی و فرعی دو اثر و اختلاف پردازش دو شاعر به این شخصیت‌ها، پرداخته‌ایم.

کلیدواژه: خسرو و شیرین، نظامی، هاتفی، بررسی سیر داستان، بررسی شخصیت‌ها

---

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی. پست الکترونیکی: ma.raghebain@yahoo.com
۲. عضو هیئت علمی گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شهرکرد.

مقدمه

الف ـ *خسرو و شیرین* نظامی

خسرو و شیرین، سرودهٔ حکیم ابومحمد الیاس بن یوسف نظامی گنجه‌ای (۵۳۰ ـ ۶۱۴ هـ‌ق) است. حکیم را به سبب سرایش پنج گنجش، باید بزرگ‌ترین شاعر داستان‌های عاشقانه در ادب پارسی به شمار آورد که با سرودن دو منظومهٔ بی‌مانند *خسرو و شیرین* و *لیلی و مجنون* در حوزهٔ داستان‌های عاشقانه، بر آثار پیش و پس از خود، انگشت کشیده است. او خسرو و شیرین را به بحر هزج مسدّس مقصور و محذوف، در ۶۵۰۰ بیت سروده. این منظومه که به سال ۵۷۶ هـ‌ق یعنی دوران پختگی قریحهٔ شاعری وی سروده شده، به ظاهر جهت جلوس «طغرل بن ارسلان سلجوقی»، به وی تقدیم شده است، اما هدف اصلی از سرایش این منظومه را باید یادکردی از همسر از دست رفته‌اش، «آفاق» دانست. به این ترتیب سخن نظامی در این منظومه از دل برآمده و به همین سبب چنین دلنشین و ماندگار شده است.

ب ـ *خسرو و شیرین* در منابع پیش از نظامی

قبل از نظامی نیز به *خسرو و شیرین* و داستان این دو، اشاره شده است. داستان شیرین متعلق به اواخر دورهٔ ساسانی و بیانگر فرهنگ و آیین‌های آن روزگار است. «قطعاتی از این حکایت در کتاب *المحاسن و الاضداد* منسوب به جاحظ ذکر شده. ابومنصور ثعالبی در *غررالاخبار* و ابوعلی مسکویه در *ندیم الفرید* و ابن نباته در *شرح العیون*، هر یک از این حکایت، شرحی نوشته‌اند...».[1]

طبری در *تاریخ الامم و الملوک*، جاحظ در *المحاسن و الاضداد* و ثعالبی در *غرر اخبار ملوک‌الفرس* به شیرین اشاره کرده‌اند و فردوسی داستان را با تفصیل بیشتری نقل کرده است.[2] البته در این آثار، شیرین کنیزکی ارمنی است، اما در روایت نظامی تبدیل به شاهزاده‌ای بر صدر نشسته شده است. خسرو دوم ساسانی، چه در تاریخ و چه داستان‌های غنایی، تقریباً چهره‌ای یکسان دارد. از فرهاد نیز در منابع مذکور سخنی نمی‌رود، مگر در روایت بلعمی و *مجمل التواریخ* که به عنوان مهندس کوه‌تراش و عاشق شیرین معرفی شده است.[3]

قبل از نظامی، منظومه‌هایی نیز از داستان *خسرو و شیرین* سروده شده است؛ مانند منظومه‌ای از رودکی و ابوشکور بلخی که از آنها فقط ابیاتی در فرهنگ‌ها و تذکره‌ها باقی مانده و اصلشان از بین رفته و از چگونگی آنها، اطلاعی در دست نیست.

از جمله منظومه‌هایی که نظامی در سرودن *خسرو و شیرین* بدان‌ها نظر داشته و اکنون در دست است، یکی روایت فردوسی است در شاهنامه از حکومت خسرو پرویز که بخشی از آن به رابطهٔ این دو شخصیت مربوط است؛ اما همان گونه که نظامی خود نیز در آغاز داستان *خسرو و شیرین* بیان کرده، ضمن پیش رو

---

۱. به نقل از *دیوان قصاید و غزلیات نظامی*، تصحیح استاد سعید نفیسی، ص ۳۸۱ـ ۳۸۵.
۲. آیتی، *داستان خسرو و شیرین نظامی گنجوی*، مقدمه: ص بیست و شش.
۳. محمدی افشار و اویسی، «مقایسهٔ سه قهرمان خسرو و شیرین نظامی با دو نظیرهٔ آن (شیرین و خسرو امیرخسرو دهلوی و عبدالله هاتفی)»، *کتاب ماه ادبیات*، شماره ۷۴ (پیاپی ۱۸۸)، ص ۳۵.

MADDE YAYIMLANDIKTAN SONRA GELEN DOKÜMAN

04 Aralık 2016

1814 CAIOZZO, Anna. Des femmes, des héros et des peintres: la fabrique du héros dans les manuscrits enluminés de la *Khamsa* de Nizāmī. *Journal Asiatique*, 303 ii (2015) pp. 247-258. Focusing on the miniatures' symbology. Abstract(s): English.

Nizami-i Ganjavi
140524